Запрошуючи мене для участі в цьому зібранні (1), Ярослав Грицак попередив, що мій виступ мав би бути голосом "на захист постмодернізму", дозволю собі ще одну цитату, "постмодернізму з людським обличчям". Мені не залишалося нічого іншого, як прийняти цю ідею і змиритися з таким не зовсім вдячним завданням. Вочевидь, сам прецедент виникнення такої апологетичної потреби свідчить про певну знервованість, посіяну в наших інтелектуальних середовищах упродовж останнього десятка років, власне, з моменту запровадження в обіг цього слизького поняття. І справді, настав нарешті той час, коли постмодернізму в нас не критикує тільки лінивий або мертвий. Особисто я маю себе за нелінивого й живого, тому з радістю приєднався б радше до нападаючої сторони. Тим більше, що, як мені здається, практика нападників загалом ясна, послідовна і виграшна. Одного разу я спробував систематизувати й перелічити всі (або принаймні найчастіше вживані) закиди постмодернізмові і в мене вийшло, що він:

1) перейнятий майже виключно цитуванням, колажує, монтажує, паразитує на текстах попередників;

2) абсолютизує гру заради гри, виключивши поза дискурс живу автентику креації, переживань, душевного і духовного, поважність нарації і супернаратив;

3) підриває віру в Призначення Літератури (хто би і що би під цим призначенням не розумів); отже, постмодернізм — це смерть літератури;

4) іронізує з приводу всього на світі, в т.ч. й самої іронії, відкидаючи будь-які етичні системи (власне кажучи, вже тільки "уламки етичних систем") і дидактичні настанови (точніше, "відлуння цих настанов");

5) комбінує параіндивідуальне авторське "я" з решток інших авторських світів; отже, постмодернізм — це ще раз смерть, смерть автора як творця власного індивідуального авторського світу;

6) "карнавальною" (бо насправді всього тільки пост— карнавальною) маскою відмежовується від будь-якої відповідальності перед Навколишнім і за Навколишнє;

7) тупо експериментує з мовою (-ами), механічно нарощує суму прийомів та засобів, а також їхніх комбінацій, отже, втретє, — "з нудьгою і сумом сповіщаємо про смерть"...

8) рабськи плазує перед віртуалом, мультимедіальними безоднями й бестіями, прагне підпорядкувати мистецтво електронним імперіям та навіки поховати його дух в їхній інтерпавутині;

9) заграє з масовою культурою, демонструючи несмак, вульгарність, не гребуючи "сексом, садизмом і насильством";

10) руйнує ієрархію, підмінює основи, позбавляє сенсу, розмиває межі, бере слова, а відтак і саму дійсність, у лапки, хаотизує й без того хаотичне буття, іронізує, цитує, колажує, монтажує... ну так, це вже було.

Таким чином, про постмодернізм залишається сказати, що він

а) агностичний, агонізуючий, амбівалентний, аме— риканський, анемічно-немічний

б) "безмежно відкритий глухий кут", безплідний, бі (і більше-) сексуальний

в) варіативний, вторинний, вульгаризаторський

г) гермафродитичний, гетеросемантичний, гомоєретичний

г) ґвалтовно-претензійний

д) дискурсивне дефекаційний

е) егалітарний, ентропійний, "еллініcтичний", еклектичний, епігономний

є) євнухоморфний

ж) жартоцентричний, жидомасонський

з) закомплексованськo-збоченський, зомбінативний

і) імітативний, імпотентний, інтертекстуальний, інце— стуальний

к) кліповий, колажний, колаптичний, комбінаторно— компілятивний, компіляторно-комп'ютерний, конформістсь— кий, консумптивний

л) лоботомічний

м) манірний, маньєристичний, мертвотний, млявий

н) надлишковий, неонекрофілійний, новоневротичний, нудний

о) онтологічне маргінальний

п) палімпсестичний, паразитарний, патовий, патологічно пересичений, перверзійний

р) рекреаційний, ремінісцентний, роздери-рота-зівотний

с) ситий, ситуативний, структурОїдний і структуроЇдний

т) трансвестичний

у) уранічний

ф) фейлетонний, фемінізований, феллінізований, фрагментний

х) хвороботворний, химеризуючий

ц) центонічний, цинічний, цитатократичний

ч) часопідсумковий

ш) шаманічний

щ) ще раз іронічний

ю) юж сам не в'єм які єще

я) яловий.

Крім того, його характеризують як "постколоніальний" і "посттоталітарний", але це майже нічого не прояснює, особливо в нас.

Крім того, він "ніякий".

Іноді кажуть, ніби щось подібне вже бувало: александрійська епоха, осінь середньовіччя, fin-de— siecl'івський декаданс, будь-яка виснажена/ пересичена культурна формація. Це можна переконливо прив'язувати до завершення певного проміжного хронологічного відліку, наприклад, до межі тисячоліть.

Дехто схильний вважати, що постмодернізм починається там, де починається — даруйте тавтологію — авторська авторефлексія. Там, де текст перестає бути засобом і стає метою, там межі й пости постмодернізму. Там, де автор забуває про вість і впадає в самозамилування, там, де з'являється автор-нарцис, там уже й початок кінця. А оскільки так бувало завжди, то й постмодернізм був завжди, а отже, ніколи.

Я розгублений серед цього різноманіття. Мені залишається шукати виключно особистих ознак і означень. Я роззираюся довкола себе — де я?

2

Я живу в споконвіку підозрюваній і зневажуваній частині світу. Ця частина світу називається Галичиною. Можливо, тому мені не залишається нічого іншого, як визнати себе постмодерністом. Це, звичайно, жарт, але не надто веселий.

Є регіони справжні, цілісні навіть у своїй зруйнованості та потворності. Галичина ж — наскрізь штучна, зшита докупи білими нитками псевдоісторичних домислів і політиканських інтриґ. Тисячу разів мають рацію ті, котрі стверджують, ніби Галичина є всього тільки стоп'ятдесятилітньої давності вигадкою кількох австрійських міністрів. Маньєристично— солодкавою ідеєю-фікс певних законспірованих стратегів, які свого часу задалися химерною метою продовжити Європу ще трохи далі на Схід. Європи в них не вийшло, натомість утворився такий собі буфер, свого роду "санітарна зона". Бідолашний Франко піддався їхній містифікації, звідси всі його нещастя, вся здезорієнтована сизіфова діяльність.

З перспективи, наприклад, Полісся цей край має достатньо карикатурний вигляд. Адже Полісся, ця космічна поганська колиска, басейн Прип'яті та Десни з його арійською чистотою коренів і

древлянською нескаламученістю джерел, з його визначальними генетично-культурними кодами, з найархаїчнішим фольклором, епосом, діалектами, — озерами, торфовищами, готичними соснами, з пастками на тварин і людей, з підраненими вовками, Полісся — це національний субстрат, це чорнобильський вибір України, це сама справжність, це сокирна автентика і щирість, каральний похід месії Онопрієнка уздовж залізничних колій та шосейних шляхів. Полісся — це повільність і понурість, це доведений майже до повної зупинки час, це повзуча комуністична вічність, що зусібіч обклала ненависний сторозтлінний Київ, це сама глибинна чорна українськість.

З перспективи Полісся Галичини не існує, точніше, вона є, але цей факт нічого не вартий. Галичина — це не— Україна, якийсь такий географічний доважок, польська галюцинація. Галичина вся наскрізь манекенна, лялькова, надута, в усьому і завжди прагне нав'язати Україні свою неукраїнську, настояну десь у таємних сіонських лабораторіях, волю. Галичина позбавлена епосу, в ній споконвіку панує анекдот, причому підлий. Власне кажучи, це безкореневий простір, зручний для всілякого мандрівного племені — звідси вірмени, цигани, караїми, хасиди. Галичина — містечкова батьківщина масонства і марксизму. Галичина облудна і фальшива, це смердючий звіринець, переповнений єхиднами й химерами, в Галичині можливі лише покручі на кшталт Бруно Шульца або всі ці маленькі станіславські кафки, і якщо ти не покруч, а, наприклад, Стефаник, то тобі залишається невблаганно співатися в першому-ліпшому Русові. "Між іншим, нині в Івано-Франківську геніїв уже більше, ніж у Москві", — іронізує колючий Ігор Клех, також галичанин, також геній, у своїй найновішій московській книжці.

Іронічний тон тут як ніколи доречний. Галичина вся іронічна й імморальна, тому це вічне відступництво і пристосуванство, перманентне уніатство, продані в Америку діти. Галичина — це показна й поверхова, як накладні манжети, панськість, кумедне розшаркування навсібіч, цілування ручок і клямок з так і невизбутим селюцьким причмокуванням, це безконечні й напівсонні, з тяжкою пообідньою

оскоминою, розмови про Європу, Европу, Еуропу, про європейськість, європейське значення-призначення, європейську культуру і кухню, про шлях до Європи, про те, що "і ми в Європі" — тим часом уся т. зв. "духовна продукція" Галичини здатна помістится в одному-єдиному львівському чемодані середніх розмірів. Галичина тільки й може, що натужно наслідувати Європу, яка, до речі, сама по собі вже давно нічого не може (Шпенглер ще коли про це сказав!). Галичина — це плагіат, тим жалюгідніший, що плагіатор обрав для плагіату наймертвотніший з можливих об'єктів.

Усе інше — це кава, домашні лікери, торти й тістечка, диктат домогосподарок, вишивання серветок, це також повидла і джеми, рушники, килими, несмак і кіч, словом, цвітіння галицького міщанства у повний зріст.

З перспективи Полісся Галичина не просто жалюгідна, — вона постмодерністська.

Але я маю інакшу перспективу. Точніше, не маю її, бо перебуваю тут, усередині, це моя територія, це мій підозрюваний і зневажуваний світ, фортечні мури навколо нього давно повалено, рови засипано історичним хламом і культурним сміттям, якоюсь битою порцеляною, чорною гаварецькою керамікою, гуцульськими кахлями, моя лінія оборони — це я сам, але в мене немає іншого виходу, як тільки боронити цей шматок, цей клапоть, ці клапті, що розлазяться навсібіч.

3

Вони розлазяться, але я прагну стягнути їх докупи, зшити — бодай і білими нитками своїх власних версій та домислів. І тут мені потрібна ще одна територіальна ефемерида, така собі географічна примара, паралельна реальність, ще вчора модна, а нині вже майже виблювана на інтелектуальних фуршетах — Центральна Європа. Ні, не Європа як така, не присмерк її, а центр, точніше схід, бо в Європі схід

парадоксальним чином там, де центр. Центральна Європа, дитя Кундери, Мілоша і Конрада, дивна субстанція з самих лише ідей, почуттів, містифікацій, американська вигадка кількох розчарованих дисидентів. Стоїмо на порозі її остаточного зникнення, ось тільки хай поляків зі словако— угорцями приймуть до НАТО, а відтак до Заходу, до "власне Європи", Україну ж — до оновленої слов'янської федерації; ось тільки хай клацнуть замки по західних кордонах нашої другої за значенням союзної республіки, ось тільки хай вийдуть на знов укріплені пости старі прикордонники з молодими амбітними вівчарками без намордників.

Отже, її немає, цієї Центральної Європи, точніше, майже немає, як майже немає в ній Галичини. А все, що є, — це "майже", суцільна територія постмодернізму. Який, здається, жодним чином не стосується Ліотара, Дерріди чи Саїда, а, може, саме їх і стосується, тільки я не про те.

Я про те, що саме тут, на цій території, добачаю певні ознаки того, що я сам розумію як "пост-модерне", тобто перш усього "після-модерне" — таке, що прийшло після модернізму з його сутнісним прагненням модерності, новизни як відповідності часові, прагненням, зрештою, перерваним брутально, ззовні, з кров'ю, попелом і світовими війнами, а також диктатурами, концентраками й велетенськими етнічними чистками — так у цій частині світу було зупинено, вибито, вирізано до ноги модернізм, будь-який — віденський (еталонний), празький, краківський, львівський, дрогобицький, натомість прийшла післямодерністична пустка, велика вичерпаність з безконечно відкритою потенційністю, велика багатообіцяюча пустка.

Я розумію це "пост-модерне" і як недосформовану, але вже відчуту після-тоталітарність. Я розумію це також як постійну неототалітарну загрозу, амебу, що здатна заповнити

собою кожного в просторі і увесь цей простір разом. Історично модернізм кштаптувався водночас із тоталітарними політичними

системами, не один із його чорних квадратів був утіленою спокусою "нової людини". Постмодернізм приходить після тоталітаризму, він аморфний, химерний, він почвара, що відповідає перехідному здезорієнтованому станові, розвалює колишню вісь, залишає тільки фрагменти вертикалі, світле майбутнє дотепно підмінює апокаліпсою.

Існує ще один вимір "пост-модерного" в нашій частині світу. Це фактор полікультурності, про який говориться багато, часто і доречно — тільки насправді ця полікультурність спроектована в минуле, вона була раніше, зараз вона після— полікультурність, ми маємо тільки сліди, тільки відбитки.

Маємо руїни (замків, святинь, фабрик, мостів, обсерваторій, найбільше руїн цвинтарів, адже немає нічого простішого, ніж захопити покинуті втікачами помешкання, але хто доглядатиме чужі могили?). Маємо руїни, це знаки "нашарування культур", це також знаки "нашарування антикультур", це вимушені ландшафтні колажі, це справжній постмодернізм, гра в цеглини буття, тільки не ми є гравцями в цій грі.

Маємо цитати — втрачених мов, письмен, діалектів, спалених рукописів, уривки віршів — фрагменти втраченої цілості, тільки не ми жонглюємо цими фрагментами. Маємо засилля міфології. Бо в цій частині світу міфологія компенсує історію, родинні перекази тут важливіші й достовірніші від підручників. Зрештою, історія тут сама є не більше, ніж різновидом міфології.

Нарешті, я розумію своє "пост-модерне" і як провінційне, маргінальне — в тому сенсі, в якому Центральна Європа ніколи не могла і не хотіла бути центром (що не заважало їй постійно запліднювати центри своєю живою спермою, перевертати системи цінностей, формувати потоки свідомості, але я зараз навіть не про цих блаженних вискочок, не про ворголів та шагалів), адже "Центральна Європа — це особливий стан душі, особливий спосіб ставлення до світу", каже мій приятель Кшиштоф Чижевський. А я наважуся додати: це така

провінція, де кожен знає, що він насправді перебуває в самому центрі, бо центр є ніде і всюди водночас, а тому з вершин і низин власної робітні може цілком спокійно дивитися на все інше включно з Нью-Йорком чи якоюсь Москвою. Ось вона — відсутність будь-яких осей, ось людський хаотизм буття, суцільні "вузли сполучень" вертикального з горизонтальним і навпаки. І це мені подобається найбільше.

4

Власне кажучи, мені глибоко все одно, як це називають. Постмодернізм? Хай буде так. Ідеться насправді про інше.

Існує поклик життя, існує поклик смерті, і я реагую на них, як можу. Мене тягне то в один бік, то в другий, зі мною щось відбувається, я спостерігаю за змінами в собі самому, але я, на щастя, не можу керувати ними. Більше того — я не можу собі з ними порадити. Мені залишається писати. Мені залишається сподіватися, що у своєму писанні я адекватний своїм реакціям — на більше не претендую. Мені за остаточним підсумком не так важливо, як називають, кваліфікують, класифікують те, що в мене виходить... навіть, якщо в мене не виходить нічого.

Але я ніколи не погоджуся з тим, що в цьому світі вже все відбулося.

Мабуть, саме ця ознака дозволяє мені вважати, що постмодернізм (добре, назвімо це "постмодернізмом"!) — це там, де кожен із нас опинився сьогодні, це така обставина часу і місця, від якої нікуди нам не подітися, територія "поміж" і "всередині", нікому-не-належний міжцивілізаційний, але й понадцивілізаційний простір, центральна діра в Європі, тектонічний зсув, пропадня, втрачений коментар до Галичини, зрештою, це сама Галичина, ущелина між тисячоліттями, це сміття всіх наших середмість, наша пам'ять, наша надія, наша самотність — ти залишаєшся наодинці з плутаними уривками, рядками, словами, з алкоголем, з гарячкою, зі сленгом і суржиком, з усіма мовами світу, з

однією-єдиною мовою, тебе мордує любов, ненависть, жаль, секс, ти підлягаєш усім на світі людським хворобам і снам, думкам про смерть, про час і хаос, тобі щонайменше дві тисячі років, і ти все ще не написав бодай однієї пристойної книги.

Тобі кажуть "це — постмодернізм", ти киваєш у відповідь і знову поринаєш в очікування — тобі не пощастило, це дуже вразлива територія, це сама дійсність, але вона твоя.

_____

1. Написано для конференції "Пост-модерн чи post mortem?" (Львів, січень 1999).